

OSADNICTWO I KSZTAŁTOWANIE SIĘ STRUKTURY ROLNEJ GOSPODARSTW WE WSIACH PRZECLAW I BOROWINA W LATACH 1945—1948

Analiza tematu oparta jest na materiale ilościowym zebranych w teczkach osadników i rejestrze osiedlonych w latach 1945—1948. Teczki osadników zawierają takie dokumenty jak: dowody wprowadzenia na gospodarstwo, opis pozostawionego mienia, karty ewakuacyjne lub przesiedleńcze, wnioski o potwierdzenie prawa własności, akty nadania, orzeczenia o wykonaniu aktów nadania, a z ostatnich lat znajdują się dowody wpisu hipotecznego.

Rejestr osiedlonych zamieszczony jest w jednej księdze i zawiera wykazy osadników ułożone według wsi powiatu szprotawskiego. W stosunku do 162 osadników, objętych badaniem, w 11 przypadkach brak było części materiałów ilościowych, które należało zebrać w drodze wywiadu. Można uznać, że materiał ilościowy jest wiarygodny, bowiem pochodzi ze źródeł pierwotnych i dokumentów oryginalnych.

Ponadto zachodziła konieczność analizy szeregu aktów normatywnych, dotyczących przebudowy ustroju rolnego, zwłaszcza na Ziemiach Odzyskanych. Wykorzystano również niektóre relacje pierwszych osadników oraz byłych pracowników Starostwa Powiatowego w Szprotawie. Cenną pomocą przy opracowaniu tematu była publikacja H. Słabka pt. „Polityka PPR w dziedzinie przebudowy ustroju rolnego na Ziemiach Odzyskanych (1945—1948)”¹ oraz praca B. Chmielewskiej pt. „Społeczne przeobrażenia środowisk wiejskich na Ziemiach Zachodnich”, wydana w 1965 r.

Pośpiech i rozmiar prac związanych z osadnictwem rolnym miały wpływ na stopień dokumentowania ówczesnej działalności instytucji i organizacji społecznych, które zajmowały się tym zagadnieniem. W tej sytuacji zastosowanie metody badań statystycznych i w części analizy niektórych dokumentów urzędowych, pozwalają na bardziej szczegółowe naświetlenie procesu osadnictwa rolnego. Nie stwarza to jednak możliwości

¹ *Z pola walki*. Kwartalnik 1965 nr 2, s. 78.

budowania szerszych uogólnień, gdyż badaniu poddane zostały tylko dwie wsie.

Podstawowym kryterium przy wyborze wsi do szczegółowych badań było ich położenie geograficzne oraz pochodzenie terytorialne osadników. Przy położeniu geograficznym chodziło o wybór wsi typowo rolniczych, odległych od ośrodków miejskich. Jednocześnie uwzględniono wybór jednej wsi zamieszkałej prawie wyłącznie przez repatriantów i drugiej o części przesiedleńców i części repatriantów.

Obydwie wsie położone są w powiecie szprotawskim. Najbliższy ośrodek miejski dla Przeclawia stanowi Przemków odległy o 9 km, dla Borowiny zaś Szprotawa oddalona o 7 km. Pod względem administracyjnym Przeclaw należał do gminy Bukowiec, utworzonej w 1945 r., a w następnym siedzibę przeniesiono do Niegosławic. Borowina była siedzibą gminnej rady od 1945 r. i pozostała nią do końca badanego okresu. Przeclaw posiadał stację kolejową w odległości 1 km od centrum wsi. Z powodu jednak całkowitego zburzenia dworca, przystanku kolejowego nie uruchomiono. Stąd mieszkańcy korzystali z usług stacji kolejowej w Niegosławicach, odległej o 3 km. Najbliższa stacja kolejowa dla Borowiny znajdowała się w Szprotawie, oddalonej o 7 km.

Kształt wsi Przeclaw i Borowina ustalił się w zależności od warunków geomorfologicznych i położenia gruntów rolnych. Są one typem wsi przydrożnicy samorodnej, wykształconej nie według określonego z góry planu, lecz w wyniku działalności doraźnej i przypadkowej człowieka. Wsie cechuje niejednostajność usytuowania budynków i układu zagród. Budynki są posadowione na fundamentach z cegły lub kamienia i pokryte dachem dwuspadowym. Wszystkie budynki są pozbawione izolacji, co powoduje duże ich zawilgocenie. Zabudowania gospodarcze nie uległy zniszczeniu, z wyjątkiem dwóch budynków w Borowinie i jednego w Przeclawiu².

Grunty orne w badanych wsiach są średniej jakości. Klasyfikacja gruntów na 1.I. 1965 r. w gospodarce indywidualnej przedstawiała się następująco:

Przeclaw	IIIa	IIIb	IVa	IVb	V	VI	razem
	35	182	146	214	107	13	707 ha
Borowina	IIIa	IIIb	IVa	IVb	V	VI	razem
	128	39	156	92	81	22	518 ha

Grunty orne klasy IIIa i IIIb posiadają gleby pszenno-buraczane, w klasie IVa i IVb występują gleby żytnio-ziemniaczano-jęczmienne, a klasy V i VI pozwalają na uprawę żyta, łubinu oraz w latach deszczo-

² Skł. Prez. PRN w Szprotawie, t. 76 *Plany osiedleńcze*. 1947.

wych dają dobre plony ziemniaków. Dominujące klasy gleb w badanych wsiach to klasy IVa i IVb, a więc gleby średniej jakości.

W zasiedleniu badanych wsi występują pewne różnice. Największy napływ repatriantów do Przecławia miał miejsce w latach 1945—1946, natomiast repatrianci do Borowiny przybyli głównie w 1946 r.

Znacznie mniej aniżeli repatriantów napłynęło przesiedleńców. Ilość ich nie była równomierna w obydwu wsiach. Większą grupę stanowili w Borowinie, znikomą część ogółu osadników w Przecławiu.

Tabela 1

NAPŁYW REPATRIANTÓW

Rok przybycia	Przecław		Borowina	
	liczba rodzin	%	liczba rodzin	%
1945	38	42,3	9	20,0
1946	39	43,3	27	60,0
1947	12	13,3	8	17,8
1948	1	1,1	1	2,2
Razem	90	100,0	45	100,0

Tabela 2

NAPŁYW PRZESIEDLEŃCÓW

Rok przybycia	Przecław		Borowina	
	liczba rodzin	%	liczba rodzin	%
1945	8	40,0	3	43,0
1946	6	30,0	—	—
1947	6	30,0	4	57,0
1948	—	—	—	—
Razem	20	100,0	7	100,0

Do Borowiny przybyło w 1945 r. 8 rodzin przesiedleńczych, a 9 repatrianckich. Następne lata wykazują mniejszy napływ przesiedleńców w stosunku do repatriantów.

Przecław przyjął tylko 3 rodziny przesiedleńców w 1945 r., a 4 na zakończenie akcji osiedleńczej.

Wieś Przecław posiada 97 gospodarstw, spośród których repatrianci zajęli 92,3%, a przesiedleńcy 7,7%.

Na ogólną ilość 65 gospodarstw w Borowinie repatrianci objęli 45, czyli 69%, zaś przesiedleńcy 20, a więc 31%.

Tabela 3

STAN OGÓLU RODZIN
OSIEDLONYCH NA GOSPODARSTWACH W BADANYCH WSIACH

Nazwa wsi	1945	1946	1947	1948	Razem	Stan na 1.I.1965 r.
Przeclaw	41	39	16	1	97	105
Borowina	17	33	14	1	65	72
Ogółem	58	72	30	2	162	177

Charakterystyczne były początki osadnictwa, sposób obejmowania gospodarstw i motywy ich wyboru.

Rok 1945 stanowił fazę początkową wielkiego ruchu przesiedleńczego. Zasadniczym źródłem osadnictwa wiejskiego w tym okresie był najpierw napływ pojedynczych rodzin przesiedleńców z Polski centralnej i wracających reemigrantów, zwłaszcza z Niemiec. Pod koniec roku zaczęły zasilać osadnictwo transporty repatriantów ze wschodu.

Raport sporządzony przez Referat Osiedleńczy w Szprotawie z dnia 9 lipca 1945 r. do Wydziału Osiedleńczego w Legnicy donosił: „Dla przyspieszenia osadnictwa na wsi Starostwo Powiatowe na podstawie złożonych podań, przydziela indywidualne gospodarstwa rolne dla tych Polaków, którzy chociaż nie mają żadnego skierowania od Powiatowego Urzędu Repatriacyjnego, ani też od Związku Zachodniego, wyrazili swoją zgodę na osiedlenie i pozostanie na gospodarstwach rolnych na terenie tutejszego powiatu”³.

Nie zawsze jednak osiedlający się składali zaraz podanie o przydzielenie im gospodarstwa. „Ludzie na ogół sami sobie wybierali gospodarstwa — relacjonuje ówczesny pracownik PUR, a później kierownik Referatu Osiedleńczego mgr Marian Kuroczycki — a chorągiewka białoczerwona lub napis „zajęte przez Polaka” oznaczały objęcie gospodarstwa”⁴.

O sposobie osiedlania się mówi rolnik Jan Szeredega w sposób następujący: „Wracałem transportem z Niemiec z okolic Merseburga. Na stacji kolejowej w Niegosławicach spotkałem się z kolegą i postanowiliśmy wraz z żonami tutaj pozostać, gdyż nie było celu jechać dalej na wschód. Był to początek lipca 1945 r. Wieś zamieszkiwało wówczas około 11 rodzin, przeważnie z Poznańskiego. Wybraliśmy sobie gospodarstwa dobre, samodzielnie położone, blisko centrum wsi. Dopiero po kilku tygodniach w gminie załatwiłem sprawy związane z objęciem przeze mnie gospodarstwa”⁵.

³ WAP we Wrocławiu, UWW IX/297 — 1945 r. (raport).

⁴ Relacja M. Kuroczyckiego, spisana dnia 2 VI 1963 r.

Uwaga: Wszystkie relacje znajdują się w prywatnym zbiorze autora.

⁵ Relacja J. Szeredegi, spisana dnia 6 VI 1964 r.

A oto relacja byłego sekretarza gminy Borowina na temat początków osadnictwa: „Do Borowiny przybyłem wraz z siostrą w lipcu 1945 r. z województwa poznańskiego. Wkrótce objąłem obowiązki sekretarza gminnego, a siostra pracowała w gospodarstwie. Od lipca do października osadnicy przybywali pojedynczo, a czasem tylko dwie lub trzy rodziny. Na przeszło 70 gospodarstw w Borowinie w tym czasie zasiedlono około 12. Najpierw osiedlali się wracający z Niemiec, a później z Poznańskiego i Kieleckiego. Osadnicy obejmowali gospodarstwa samodzielnie, bez skierowania i wprowadzenia ich przez władze administracyjne”⁶.

Też samorzutnego przebiegu osadnictwa w pierwszych miesiącach po przejściu administracji potwierdza również I sprawozdanie Referatu Osiedleńczego z dnia 8 sierpnia 1945 r.⁷. Czytamy w nim m.in.: „Dotychczas osadnicy są przeważnie przez nikogo nie kierowani i przybywają samorzutnie... Prosimy i oczekujemy skierowania repatriantów na tutejszy teren (obwód)”.

Przytoczone fragmenty relacji, jak i cytowane pismo Referatu Osiedleńczego świadczą, że organom administracji państwowej w powiecie szprotawskim zależało na szybkim objęciu gospodarstw rolnych przez polskich osadników. Dlatego też przybywający osadnik w pierwszym okresie zajmował gospodarstwo, a administracja jego wybór legalizowała przez wydanie później zaświadczenia o wprowadzeniu go na wybrany obiekt.

Można też sądzić, że organy administracji, będące dopiero w fazie organizowania się, nie potrafiły opanować zagadnienia osadnictwa w powiecie. Dopiero w sierpniu rozpoczęto organizację Powiatowego Urzędu Repatriacyjnego, a Referat Osiedleńczy do końca września był prowadzony przez jedną osobę⁸. Sołtysów powołano do końca 1945 r. Starostwo nie posiadało ścisłych danych o ilości gospodarstw i ziemi w poszczególnych wsiach, a pierwsze plany osiedleńcze wsi z udziałem geodetów zaczęto sporządzać w końcu 1946 r.⁹

Granice zajętych gospodarstw wskazywali osadnikom przeważnie Niemcy, którzy znajdowali się na terenie danej gminy czy wsi, a tam gdzie ich nie było, zajmowali ziemię według swego uznania. W praktyce przy obejmowaniu gospodarstw osadnicy zwracali głównie uwagę na stan zabudowań, wybierając najlepsze, na jakość gruntów położonych wokół wsi, mniej troszcząc się o to, ile ziemi do nich należało¹⁰. Najczęściej sytuowali się bliżej traktów komunikacyjnych, rzadziej trafiali do wsi znaj-

⁶ Relacja Z. Gąszczaka, spisana dnia 20 VI 1963 r.

⁷ WAP we Wrocławiu, UWW IX—32, I Sprawozdanie Referatu Osiedleńczego w Szprotawie, z dnia 8 VIII 1945 r.

⁸ WAP we Wrocławiu, UWW IX—74. Sprawozdanie Referatu Osiedleńczego w Szprotawie z dnia 16 X 1945 r.

⁹ Relacja R. Konowskiego, pierwszego geodety powiatu szprotawskiego, spisana dnia 20 II 1964 r.

¹⁰ Z relacji M. Pietrasa i R. Konowskiego, spisanych dnia 6 i 7 VI 1963 r.

dujących się w lasach lub miejscowościach małych, które składały się z kilkunastu osad.

Możliwości wyboru odpowiedniej siedziby, przynajmniej w początkowym okresie osadnictwa, były niemal nieograniczone. Mimo to początkowa ocena wyboru miejsca zamieszkania była często powierzchowna. Osadnicy mogli ją skonfrontować po pewnym czasie.

Małą ilustracją tego stwierdzenia jest wypowiedź A. Ciastonia z Przelawia¹¹: Byłem jak gdyby „zasadźcą” wsi i jej pierwszym sołtysiem. Zdało mi się wówczas (tj. 1945 r. — październik), że dokonuję wyboru dobrego gospodarstwa. Dzisiaj wiem, że dom mieszkalny jest obszerny, ale budynek do inwentarza jest stanowczo za mały, że podwórze jest za wąskie i wóz muszę wypychać na drogę, a całe zabudowania są mocno podmokłe”.

Motywy wyboru siedziby przez osadników były różne. Kwestionariusz B. Chmielewskiej, przy pomocy którego badała kształtowanie się stosunku osadników do nowych siedzib, posiadał 11 motywów wyboru gospodarstwa¹². Wśród odpowiedzi respondentów dominowały takie motywy w wyborze siedzib, jak: osiedlenie się w tej wsi znajomych i krewnych, znalezienie odpowiedniego gospodarstwa czy wreszcie podporządkowanie się woli rodziców. Te motywy wyboru potwierdzali w rozmowach osadnicy badanych wsi.

Dla pierwszych osadników istotną rolę spełniał czynnik ekonomiczny, a więc znalezienie odpowiedniego gospodarstwa oraz ekologiczny, czyli uwzględniający fakt, czy w danej miejscowości osiedliły się osoby dawniej znane lub spokrewnione. Był to wyraz poczucia braku bezpieczeństwa i obcości w nowych warunkach.

Tak więc warunki bezpieczeństwa miały wpływ na nierównomierne rozmieszczenie osadników, którzy z reguły grupowali się w pewnych skupiskach bądź bliżej funkcjonującej już administracji.

U podstaw decyzji o wyborze miejsca osiedlenia w tym czasie nie leżały motywy o charakterze administracyjnym, gdyż osadnicy dokonywali własnego wyboru, administracja wybór ten potwierdzała. Można więc powiedzieć, że pionierzy osadnictwa wiejskiego w 1945 r. wykazywali dużą inicjatywę i aktywną postawę wobec osiedlenia się w danej miejscowości.

Na motywy migracji ludności rolniczej (z przeludnionych lub zniszczonych wsi) województw centralnych w 1945 r. zwraca uwagę K. Kersten¹³. Obok bodźców ekonomicznych stanowiących główną przyczynę przyby-

¹¹ Relacja A. Ciastonia, spisana dn. 12.X.1964 r.

¹² B. Chmielewska, *Społeczne przeobrażenia środowisk wiejskich na Ziemiach Zachodnich*. Instytut Zachodni 1965, ss. 68, 69. Badania prowadzone były w Głuchowie, Kolesinie, Łęgowie i Kramsku na terenie woj. zielonogórskiego.

¹³ K. Kersten, *Plany i organizacja migracji ludności rolniczej na Ziemiach Zachodnich*. Kwartalnik Historyczny 1960 nr 3.

wania ludności na te ziemie, działały także pobudki patriotyczne, zwłaszcza że nastroje antyniemieckie były szeroko rozpowszechnione wśród ludności polskiej.

Władze rządowe i partyjne oraz organizacje społeczne rozwinęły w 1945 roku szeroką propagandę, wzywającą do udania się na zachód. W treści propagandy dominowały akcenty ekonomiczne i patriotyczne. Typowy przykład stanowi Odezwa Centralnego Komitetu Przesiedleńczego do Narodu z dnia 25 maja 1945 r. podpisana przez 21 organizacji i partii politycznych¹⁴. Odezwa głosiła m.in.: „Rodacy! Sprawiedliwości dziejowej stało się zadość... Głód ziemi — zhora przeludnionej wsi polskiej — przestała nam zagrażać. Chłopi! Nie musicie już emigrować za morza. Nowa Polska ma dla Was dosyć ziemi w Ojczyźnie na własność, na wieczyste Wasze władanie. Chcecie chleba — na Zachodzie jest chleb. Chcecie ziemi — na Zachodzie jest ziemia. Rodacy! Na Zachód! ...”

Tymczasem proces zasiedlenia wsi przebiegał powoli. Według stanu na dzień 1 lipca 1945 r. ludność powiatu wynosiła 247 osób, w tym 24 osoby personelu administracyjnego (starostwo, zarządy miejskie i gminne), 63 funkcjonariuszy Milicji Obywatelskiej, 110 osadników wiejskich i 40 osób zamieszkiwało miasta¹⁵.

Ówczesne władze dostrzegały słaby postęp w zaludnieniu wsi. Przyczyn tego stanu rzeczy dopatrywano się w kilku czynnikach. Najczęściej w pierwszych dokumentach wymieniano sprawę dużych zniszczeń wojennych, niezatrzymywania się pociągów na stacji kolejowej w Szprotawie i niski stopień bezpieczeństwa.

W tej sytuacji zarówno w sierpniu, jak i wrześniu ponaglano władze wojewódzkie o skierowanie transportów z repatriantami na teren powiatu szprotawskiego¹⁶.

Można przypuszczać, że obok wymienionych czynników wpływ na powolny przebieg zasiedlania miał fakt położenia powiatu na skraju województwa wrocławskiego i brak połączenia kolejowego z województwem poznańskim. Na skutek zburzenia mostów kolejowych w Głogowie na Odrze przerwane zostało połączenie z Leszmem Wlkp., które przyjęło patronat nad powiatem szprotawskim¹⁷.

Do końca września 1945 r. na wsiach osiedliły się 292 rodziny, które zajęły 289 gospodarstw. Dominującą grupę osadników stanowili nadal przesiedleńcy. Było ich 249 rodzin i 755 osób, a tylko 43 rodziny i 150

¹⁴ WAP we Wrocławiu, UWW IX-39. Odezwa.

¹⁵ WAP we Wrocławiu, UWW IX-32. Sprawozdanie Referatu Osiedleńczego w Szprotawie z dnia 10.VII.1945 r.

¹⁶ WAP we Wrocławiu, UWW IX-32. Sprawozdanie Referatu Osiedleńczego w Szprotawie z dn. 8.VIII i 24.IX.1945 r.

¹⁷ Z. Dulczewski, A. Kwilecki, *Spółeczeństwo wielkopolskie w osadnictwie Ziemi Zachodnich*, Poznań 1962, s. 36.

osób osiedliło się spośród repatriantów¹⁸. Pierwszy transport przybył z Prużan byłego woj. poleskiego¹⁹. Zatem od maja do końca września osadnicy objęli 5,8% gospodarstw w skali powiatu.

Wyraźny postęp w akcji osadniczej zaznaczył się w IV kwartale 1945 r. Uzyskano go głównie dzięki planowej akcji kierowania transportów z repatriantami i znacznemu napływowi przesiedleńców. Repatrianci zasiedlili w tym czasie największe wsie. Transport osadników ze Zbaraża zajął znaczną część gospodarstw w Przecławiu.

Struktura pochodzenia terytorialnego osadników badanych wsi nie wykazuje większego zróżnicowania w grupie repatriantów. Natomiast duże odmienności w pochodzeniu występują wśród przesiedleńców, szczególnie we wsi Borowina.

Tabela 4

POCHODZENIE TERYTORIALNE²⁰

Przecław

Dawne miejsce zamieszkania		Ilość rodzin
województwo	powiat	
stanisławowskie	Zbaraż	67
	Złoczów	21
	Skałat	2
poznańskie	Oborniki	2
kieleckie	Radom	1
rzeszowskie	Dębica	1
łódzkie	Piotrków	1
R a z e m		97

Borowina

lwowskie	Rudki	22
	Kopeczyńce	11
stanisławowskie	Zbaraż	3
	Skałat	2
	Złoczów	2
warszawskie	Pruszków	2
lubelskie	Puławy	3
poznańskie	Kościan	2
	Turek	3
	Kalisz	2
	Konin	1
rzeszowskie	Przemyśl	2
kieleckie	Jędrzejów	1
katowickie	Bielsko Biała	1
krakowskie	Wadowice	1
	Nowy Targ	1
łódzkie	Pabianice	1
R a z e m		65

¹⁸ WAP we Wrocławiu, PUR t. 192 — Zestawienie osiedlonych repatriantów i przesiedleńców na gospodarstwach wiejskich od początku akcji do dn. 24.IX.1945 r.

¹⁹ Relacja Cz. Chutki, spisana dn. 16.II.1964 r.

²⁰ Prez. PRN Szprotawa, Wyd. Rolnictwa i Leśnictwa. *Rejestr osiedlonych powiatu szprotawskiego.*

Znamienny jest fakt, że repatrianci wsi Przeclaw rozmieścili się w dwóch „obozach”, które dzieli szosa, przecinająca wieś.

Między obydwoma ugrupowaniami wynikają do dziś spory i nieporozumienia. Większości osadników, pochodzących ze Zbaraża, nie chcą się podporządkować przybysze ze Złoczowa. Dla przykładu można podać, że na zebraniu wiejskim w 1962 r. podjęto czyn drogowy. Inicjatywę wysunęli osadnicy ze Zbaraża. Do naprawy drogi przystąpił więc jeden obóz, a drugi pozostał na uboczu. Skutek był taki, że do 1964 r. naprawiona została jedna część drogi biegnącej przez wieś, a druga znajdowała się nadal w stanie dużego zniszczenia.

W Przeclawiu nie powstała też spółdzielnia produkcyjna w latach 1949—1955, a kółko rolnicze zorganizowane zostało dopiero w 1962 r. Osadnicy wsi, zachowując dawną więź terytorialną, przez wiele lat byli mało podatni na nowoczesne metody i formy gospodarowania. Ostatnie lata przyniosły dopiero większy postęp w produkcji rolnej i specjalizację wielu gospodarstw, zwłaszcza w produkcji buraków cukrowych i ziemniaków-sadzeniaków.

Duże przemieszczenie osadników nastąpiło w Borowinie. Skład terytorialny mieszkańców tej wsi, która zgromadziła osadników aż z ośmiu województw centralnych i trzech wschodnich, jest krańcowo różny od Przeclawia. Jedynie dwie grupy repatriantów — jedna z Rudek, a druga z Kopyczyńc, stanowią pewne skupiska. Osadnicy wybrali sobie gospodarstwa w różnych częściach wsi. Mimo mniejszości liczebnej przesiedleńców, nadają oni kierunek życiu wiejskiemu. Są dobrymi gospodarzami i wielu z nich specjalizuje się w hodowli bydła. Chętnie przyjmują nowości agrotechniki i łączą się w społecznym działaniu.

Na podstawie wniosków o nadanie prawa własności zebrano materiał o strukturze zawodowej i wykształceniu ogólnym osadników. Zapisy w rubrykach „wykształcenie ogólne” i „wykonywany zawód” — przed dniem 1.IX.1939 r. są bardzo lapidarne i wieloznaczne. Ponieważ przy wypełnianiu wniosków nie wymagano dowodów wykształcenia, stąd można przypuszczać, że osiągnięty materiał nie jest w pełni obiektywny. Na pytanie o wykształcenie są m.in. takie odpowiedzi: domowe, własne, samouk. Trudno też było odpowiadać osadnikowi, że nie jest rolnikiem, skoro składał wniosek o przyznanie prawa własności na gospodarstwo rolne. Wątpliwości jednak odnoszą się do części wypełnionych wniosków.

Na 162 badanych 152 wykonywało zawód rolnika, czyli 94% ogółu badanych. Natomiast 6% gospodarstw objęli osadnicy innych zawodów, a więc rzemieślnicy, robotnicy folwarczni, bądź będący na służbie u bogatych gospodarzy. Na 65 osadników wsi Borowina, gospodarstwa pozostawiło 41 osiedlonych, a w Przeclawiu — 73 na 97 przybyłych. Obliczenia

wykazują, że tylko 62% osadników obydwóch wsi pozostawiło gospodarstwa w uprzednim miejscu zamieszkania²¹.

Zdecydowana większość osadników posiadała wykształcenie w zakresie klas I—IV. Tę kategorię wykształcenia ustalono u 72% badanych. Bez żadnego wykształcenia objęło gospodarstwa 10,5% osadników. Byli to głównie repatrianci (na 17 osadników w tej grupie 15 było repatriantów). Zarówno struktura zawodowa, jak i wykształcenie badanych osadników świadczy o zacofaniu gospodarki i oświaty w Polsce przedwojennej.

Tabela 5

OSADNICY WEDŁUG ZAWODU WYKONYWANEGO
PRZED DNIEM 1.IX.1939 R.

Wieś	Ogólna ilość osadników	rolnicy	rzemieślnicy	robotnicy	pracownicy umysłowi
Przeclaw	97	62	2	1	—
Borowina	65	90	2	2	3
Razem	162	152	4	3	3

Tabela 6

OSADNICY BADANYCH WSI WEDŁUG WYKSZTAŁCENIA OGÓLNEGO

Wieś	Ogółem badanych	I—IV kl.	V—VI kl.	VII kl.	średnie	bez wykształcenia
Borowina	65	42	8	4	—	11
Przeclaw	97	76	10	3	2	6
Razem	162	119	18	7	2	17

Przy rozpatrywaniu kształtowania się struktury gospodarstw rolnych w badanych wsiach można wyodrębnić kilka czynników:

- strukturę gospodarstw poniemieckich,
- wielkość zapasu ziemi,
- politykę zawartą w przepisach prawnych,
- liczebność rodzin osadniczych,
- wyposażenie gospodarstw w inwentarz żywy i martwy.

²¹ Obliczono na podstawie analizy struktury gospodarstw pozostawionych.

²² Tabelę sporządzono w oparciu o dane pochodzące z wniosków o nadanie prawa własności, które znajdują się w teczkach osadników. W siedmiu przypadkach dane ustalono w drodze wywiadu.

Są to czynniki, których wpływ na tworzenie wielkości gospodarstw można zbadać w oparciu o materiał ilościowy, znajdujący się w teczkach osadników. Niewiele natomiast można powiedzieć o postawie samych osadników w stosunku do wielkości tworzonych gospodarstw. To zagadnienie wymagałoby dodatkowych badań terenowych.

Dokumentując problem kształtowania się struktury rolnej w badanych wsiach wykorzystano materiały z teczek osadników, grupując je w kilku tabelach. Wobec niedużej ilości gospodarstw zajętych w badanych wsiach przez przesiedleńców, przyjęto zasadę rozpatrywania obydwu grup gospodarstw łącznie, a więc z repatriantami.

Tabela 7

STRUKTURA GOSPODARSTW PONIEMIECKICH²³

Nazwa wsi	Ogółem gospodarstw	Kategorie gospodarstw				
		0,5—5 ha	5—10 ha	10—20 ha	20—100 ha	100 ha i więcej
Borowina	58	19	22	7	9	1
Przeclaw	94	21	31	29	12	1
R a z e m	152	40	53	36	21	2

Ilość gospodarstw w kategorii od 0,5 do 5 ha wynosiła 26,5% ogółu, od 5 do 10 ha — 34,8%, od 10 do 20 ha — 23,7%, od 20 do 100 ha — 13,3%, ponad 100 ha — 1,3%.

Wobec braku danych o powierzchni użytkowanej ziemi przez poszczególne typy gospodarstw, nie można przedstawić jej podziału w określonych kategoriach. Z tabeli wynika, że największy udział liczbowy w strukturze gospodarstw posiadały gospodarstwa małe, o areale od 0,5 do 10 ha, następnie średnie i wielkocłołskie. Gospodarstwa obszarnicze stanowiły 1,3%. Niektóre repatriantki — wdowy oraz ludzie starsi, niezdolni do intensywnej pracy, z pewnością chętnie zajmowali gospodarstwa mniejsze, których w badanych wsiach było wiele. Również osadnicy, którzy przejściowo zajęli się pracą na roli (rzemieślnicy, robotnicy, pracownicy umysłowi) prawdopodobnie nie obejmowali większych. Podziałowi podlegały gospodarstwa poniemieckie o obszarze od 20 do 100 ha.

Obszar użytków rolnych nadawanych w trybie dekretu z dnia 6 września 1946 r. o ustroju rolnym i osadnictwie na obszarze Ziem Odzyskanych i byłego Wolnego Miasta Gdańska²⁴ miał wynosić od 7 do 15 ha. Istnie-

²³ Składnica Prez. PRN, Dz. IV nr 29 — Biuro Studiów Osadniczo-Przesiedleńczych, Wykaz Gmin i Ludności powiatu Szprotawa, opracowany na podstawie niemieckich danych z dn. 17.V.1939 r.

²⁴ Dz. U. RP nr 49, poz. 279.

jące gospodarstwa rolne o powierzchni poniżej 7 ha mogły być również nadawane.

Przepisy dopuszczały też możliwość tworzenia gospodarstw hodowlanych o obszarze do 20 ha. Artykuł 9 dekretu postanawiał, że przy nadawaniu obszarów użytków rolnych należy mieć na uwadze warunki glebowe, terenowe, klimatyczne i ekonomiczne. Osoby, które ubiegały się o nabycie gospodarstw winny posiadać praktyczne przygotowanie do prowadzenia warsztatu rolnego lub wykształcenie fachowe. W świetle art. 22 dekretu osadnicy wojskowi otrzymywali gospodarstwa do 10 ha użytków rolnych bezpłatnie. Natomiast art. 23 postanawiał, że osoby, które utraciły gospodarstwa na terenach należących do Polski przed 1939 r., a które nie weszły w skład obecnego obszaru państwa, mają prawo otrzymać ekwiwalent, w zamian za mienie pozostawione za granicą.

Przy szacunku gruntów średniej jakości przyjmowano 15 cetnarów metrycznych żyta z jednego ha. Ostateczna cena gospodarstwa odpowiadała szacunkowi wszystkich składników gospodarstwa, a zatem obok ziemi wchodził tu inwentarz żywy i ruchomy.

Przepisy wykonawcze do dekretu z dnia 6 września 1946 r., zawarte w rozporządzeniu ministrów Rolnictwa i Reform Rolnych, Ziemi Odzyskanych oraz Administracji Publicznej z dnia 22.XI.1947 r. w sprawie norm obszarowych, szacunku, odliczania od ceny na rzecz osadników wojskowych oraz opłaty należności za gospodarstwa²⁵, wprowadziły dalsze szczególnie w polityce przebudowy ustroju rolnego na Ziemiach Odzyskanych.

Przed wszystkim w art. 2 ustalono, że należy stosować dla gospodarstw rolnych następujące normy obszarowe gruntów, obejmujące użytki rolne, lasy i wody, na glebach należących do następujących klas szacunkowych:

- I — 7— 9 ha
- II — 9—12 ha
- III — 9—15 ha

Gospodarstwa przyznane, które odbiegały od norm ustalonych w tym zarządzeniu o obszarze do 1 ha, mogły być utrzymane w dotychczasowym rozmiarze.

Wreszcie zarządzenie ministrów — Rolnictwa i Reform Rolnych oraz Ziemi Odzyskanych z dnia 13 grudnia 1947 r. w sprawie norm obszarowych dla gospodarstw na terenie Ziemi Odzyskanych zobowiązało władze administracji ogólnej, jak i komisje osadnictwa rolnego, aby przy wydawaniu orzeczeń o wykonaniu aktu nadania stosowały ściśle normy obsza-

²⁵ Zbiór przepisów: *Postępowanie regulacyjne na Ziemiach Odzyskanych*. Warszawa 1948, s. 18.

rowe, ustalone zarówno w dekrete z dnia 6 września 1946 r., jak i rozporządzeniem z dnia 22 listopada 1947 r. Z cytowanych przepisów wynika, że główny nacisk położony został na budowę gospodarstw średnich i mniejszych, a ograniczono nadziały większych obszarów aniżeli 15 ha.

W myśl instrukcji Ministerstwa Rolnictwa i Reform Rolnych z dnia 12 maja 1948 r. o postępowaniu regulacyjnym, powiat szprotawski ze względu na warunki ekonomiczne zaliczony został do II grupy, w której stwierdza się istnienie zróżnicowanych warunków, tj. zarówno dogodnych, jak i średnich lub niedogodnych²⁶. W strefie zróżnicowanych warunków ekonomicznych tworzyć należało gospodarstwa rolne o obszarze od 7 do 15 ha, a w strefie dogodnych warunków ekonomicznych — do 7, 9 i 12 ha w zależności od klasy gleby.

Na podstawie aktów nadania nowo powstałą strukturę gospodarstw w badanych wsiach obrazuje tabela nr 8.

Z tabeli wynika, że 162 osadnikom nadano 1.305,86 ha użytków rolnych. Przeciętna wielkość jednego gospodarstwa w badanych wsiach wyniosła 8 ha. Nadziały gruntów rolnych dla osadników w 1945 r. były nieco wyższe, aniżeli w dwóch następnych latach. W 1945 r. przeciętna wielkość gospodarstwa wynosiła 8,2 ha, w 1946 r. — 8,1 ha, a w 1947 r. — 7,2 ha.

W polityce uwłaszczeń Komisja Osadnictwa Rolnego przestrzegała w całości przepisów władz centralnych. Nie utworzono żadnego gospodarstwa rolnego o obszarze ponad 15 ha. Kategoria gospodarstw od 12 do 15 ha była liczbowo marginesową i stanowiła zaledwie 1,7% ogółu gospodarstw.

Obliczenia procentowe dla poszczególnych grup obszarowych dają następujące wyniki:

do 2 ha	2—5 ha	5—7 ha	7—9 ha	9—12 ha	12—15 ha
10%	1,2%	14,5%	45%	27,6%	1,7%

Typ gospodarstwa od 7 do 9 ha wynosił aż 45% ogółu, a od 9 do 12 ha — 27,6%. Można stwierdzić, że kategoria średniorolnych gospodarstw była dominująca w całej strukturze gospodarstw badanych wsi. Tworzenie struktury gospodarstw nie było limitowane brakiem ziemi.

W obydwóch wsiach, według danych na 1.I.1965 r., pozostały znaczne rezerwy użytków rolnych na cele państwowe. Areał użytkowany przez PGR-y w badanych wsiach wynosi 44% ogólnej powierzchni użytków rolnych. Wynika więc, że Komisja Osadnictwa Rolnego posiadała duże za-

²⁶ Dz. U. RP nr 47, poz. 471.

STRUKTURA GOSPODARSTW POWSTAŁYCH W LATACH 1945—1948
WE WSI BOROWINA I PRZECŁAW

Czas powstania gospodarstw	Ogólna ilość gospodarstw	Struktura nowo powstałych gospodarstw														Ogólna powierzchnia w ha	Przeciętna wielkość jednego gospodarstwa
		do 2 ha		2—5 ha		5—7 ha		7—9 ha		9—12 ha		12—15 ha		pow. 15 ha			
		ilość gospodarstw	ha	ilość gospodarstw	ha	ilość gospodarstw	ha	ilość gospodarstw	ha	ilość gospodarstw	ha	ilość gospodarstw	ha	ilość gospodarstw	ha		
1945	58	5	6,70	—	—	9	63,99	25	213,43	18	177,78	1	15	—	—	477,04	8,2
1946	72	8	9,03	1	3,52	8	56,63	29	247,98	24	246,68	2	25	—	—	588,54	8,1
1947	30	3	1,79	1	4,66	7	50,75	17	141,67	1	10,00	—	—	—	—	220,87	7,2
1948	2	—	—	—	—	—	—	1	8,62	1	10,25	—	—	—	—	19,47	9,4
Razem	162	16	19,52	2	8,18	24	171,07	72	611,78	45	455,51	3	40	—	—	1305,86	8,0

Tabelę sporządzono na podstawie aktów nadania

pasy ziemi i mogła je wykorzystać w większym stopniu na cele osadnictwa indywidualnego. Przestrzegająca jednak w wyraźny sposób polityki, zawartej w przepisach prawnych.

Tabela 9

STRUKTURA UŻYTKOWANIA GRUNTÓW ROLNYCH

Wieś	Ogólny obszar użytków rolnych w ha	Gospodarka indywidualna	PGR-y	Fundusz ziemi
Borowina	874	518	345	11
Przeclaw	1427	707	687	33
R a z e m	2301	1225	1032	44

Powstaje pytanie, jakie kryteria stosowano w nadziale gospodarstw w Przeclawiu i Borowinie?

Sprawą podstawową był stopień zagospodarowania warsztatu rolnego w czasie dokonywania uwłaszczeń. Jeżeli osadnik wykazał umiejętności w prowadzeniu gospodarstwa, posiadał inwentarz żywy, dbał o zabudowania, Komisja Osadnictwa Rolnego przyznawała mu większy obszar ziemi. Kilka przykładów na poparcie tego stwierdzenia:

Osadnik Grabowski Józef z Borowiny użytkował w chwili złożenia wniosku o przyznanie prawa własności 11,78 ha. W uwagach i wnioskach Komisja Wnioskowa uznała: „Osadnik jest staranny, zasiewy wszystkie wykonał. Dbali o inwentarz żywy i martwy. Komisja stawia wniosek o przyznanie gospodarstwa o obszarze 12 ha ziemi”.

Komisja Osadnictwa Rolnego postanowiła przyznać obszar zgodnie z wnioskiem, a akt nadania wydała na 11,5 ha. Rodzina liczyła 6 osób. Osadnik posiadał w tym czasie 2 konie, 2 krowy i jałówkę.

Osadnik Demko Dymitr z Borowiny, składając wniosek o uwłaszczenie użytkował 12,5 ha ziemi. Komisja Wnioskowa orzekła: „Gospodarstwo dobrze prowadzone. Zasiewy w zupełności wykonane. Zabudowania odpowiednio utrzymane. Osadnik przedstawia typ dobrego gospodarza. Inwentarz starannie utrzymany. Stawia się wniosek o przyznanie 12 ha ziemi”. Komisja Osadnictwa nadała mu grunty w wysokości około 12 ha. Rodzina składała się z pięciu osób. Osadnik posiadał konia, krowę i świnie.

Obydwom osadnikom komisja nadała prawie górne normy obszarowe.

Osadnik Pluta Wawrzyniec z Przeclawia użytkował przed otrzymaniem aktu nadania gospodarstwo o obszarze 7,20 ha. Posiadał rodzinę 5-osobową, a inwentarz żywy składał się z krowy, jałówki i cielaka. Ko-

misja Wnioskowa opiniowała podanie o uwłaszczenie następująco: „Gospodarstwo ma brak siły pociągowej. Zabudowania odpowiednie. Inwentarz żywy i martwy starannie utrzymany. Komisja stawia wniosek o przyznanie 8 ha ziemi”. Komisja Osadnictwa Rolnego nadała gospodarstwo o powierzchni 8,40 ha.

Osadnik Smyk Wawrzyniec z Przeclawia osiedlił się dnia 2.X.1945 r. Ubiegając się o przyznanie prawa własności dla swej 3-osobowej rodziny posiadał znaczny inwentarz — 3 krowy, konia oraz dom mieszkalny, stajnię, oborę, stodołę, ale ziemi żadnej mu dotąd nie wydzielono i uprawiał tylko ugory. Komisja Wnioskowa ustaliła: „Osadnik nie posiada przydziału ziemi, a zajmuje ziemię z ugorów. Komisja wnioskuje przyznać gospodarstwo o obszarze 7 ha”. Akt nadania opiewał na około 8 ha użytków rolnych.

Można wnioskować, że aktualny stan zagospodarowania był decydującym czynnikiem w przyznawaniu górnych lub niższych norm obszarowych. Uzasadnienia dla podjętych decyzji nigdy nie uzależniały przyznania większego lub mniejszego gospodarstwa od ilości osób, jakie w gospodarstwie pracowały.

Odpowiednie obliczenia wykazują jednak, że większe gospodarstwa przydzielano liczniejszym rodzinom. Świadczy o tym przeciętna ilość osób, przypadających na poszczególne grupy obszarowe gospodarstw. Stan ten ilustruje tabela nr 10. Na gospodarstwa do 2 ha średnio przypadało 2,8 osób, od 2 do 5 ha — 3 osoby, od 5 do 7 ha — 3,2 osoby, od 7 do 9 ha — 3,8 osób, od 9 do 12 ha — 4,3 osób, od 12 do 15 ha — 6 osób. Występuje więc ścisły związek wielkości gospodarstwa z liczbą osób, jakie w nich pracowały. Można uważać, że zagospodarowanie leżało w sile rąk do pracy.

Poważnym czynnikiem oddziaływającym na wielkość tworzonych gospodarstw był stan zabudowań gospodarczych. Jeżeli nawet osadnik nie osiągnął odpowiedniego poziomu zagospodarowania ziemi, Komisja Osadnictwa przydzielała większy obszar, mając na uwadze wykorzystanie powierzchni przydzielonych zabudowań.

„Dokonując regulacji władania ziemią — wspomina R. Konowski — zaczynaliśmy od zabudowań. Liczyliśmy zagrody, obliczaliśmy szacunkowo ile ziemi można by do poszczególnych zabudowań namierzyć. Przecież nie limitowała nas ziemia, gdyż jej było pod dostatkiem, a budynków brakowało, bowiem tworzyliśmy mniejsze gospodarstwa, aniżeli posiadali tu Niemcy. Stąd wynikła potrzeba dzielenia zabudowań gospodarczych i mieszkalnych, by więcej rodzin wprowadzić w użytkowanie gruntów”²⁷.

²⁷ Relacja R. Konowskiego, spisana dn. 21.V.1966 r.

PRZECIĘTNA ILOŚĆ OSÓB PRZYPADAJĄCA NA GOSPODARSTWO
W POSZCZEGÓLNYCH GRUPACH OBSZAROWYCH W LATACH 1945—1948
(PRZECLAW I BOROWINA ŁĄCZNIE)

Czas powstania gospodarstw	Ilość gospodarstw	Ilość rodzin	Ilość osób w poszczególnych grupach obszarowych															Łączna liczba osób			
			do 2 ha			2—5 ha			5—7 ha			7—9 ha		9—12 ha			12—15 ha				
			ilość gospodarstw	ilość osób	średnio na gospodarstwo	ilość gospodarstw	ilość osób	średnio na gospodarstwo	ilość gospodarstw	ilość osób	średnio na gospodarstwo	ilość gospodarstw	ilość osób	średnio na gospodarstwo	ilość gospodarstw	ilość osób	średnio na gospodarstwo		ilość gospodarstw	ilość osób	średnio na gospodarstwo
1945	58	59	5	15	4,5	—	—	—	9	28	6,5	25	99	12,7	18	72	13,9	1	8	8	227
1946	72	72	8	22	33,0	1	2	2,0	8	28	7,0	29	106	11,9	24	113	13,0	2	10	5	278
1947	30	30	3	8	8,0	1	4	4,0	7	23	7,8	17	67	14,9	1	3	3,0	—	—	—	108
1948	2	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	3	3,0	1	3	3,0	—	—	—	6
Razem	162	163	16	45	2,8	2	6	3,0	24	79	3,2	72	275	3,8	44	191	4,3	3	18	6	620

Tabelę sporządzono na podstawie wniosków o nadanie prawa własności

Tłumaczyć więc można, że osadnicy, którzy przybyli w 1945 r. mieli możliwość wyboru gospodarstw o lepszych zabudowaniach i dlatego otrzymali większe przydziały użytków rolnych, aniżeli rodziny osiadłe w 1947 r.

Zagadnienie podziału większych zabudowań poniemieckich znalazło odzwierciedlenie w tworzeniu wspólnot osiedleńczych. Według aktów nadania z lat 1945—1948 utworzono w badanych wsiach 21 wspólnot, w tym 20 dwurodzinnych i jedną pięciorodzinną, zajęta przez repatriantów. Powstało więc tyle wspólnot, ile było gospodarstw poniemieckich w grupie obszarowej od 20 do 100 ha. Wynika stąd, że kategorie gospodarstw poniemieckich o obszarze od 10 do 20 ha nie rozdrabniano w części dotyczącej zabudowań.

Istotną rolę w kształtowaniu struktury rolnej gospodarstw badanych wsi spełniał inwentarz żywy. Komisja Osadnictwa Rolnego brała pod uwagę stan pogłównia zwierzęcego przy każdym akcie nadania. Sytuację w obsadzie inwentarza żywego przedstawia tabela nr 12. Z cyfr zawartych w tabeli wynika, że największe ilości inwentarza posiadali osadnicy, którym nadano obszar od 7 do 15 ha. Na 100 gospodarstw przypadało przywiezionych lub otrzymanych koni: w grupie 2—5 ha — 6,5; 7 ha — 42; 7—9 ha — 71; 9—12 ha — 80; 12—15 ha — 100. Podobne proporcje wynikają z obliczeń obsady krów i świń w poszczególnych kategoriach gospodarstw.

Najwięcej koni i krów przywieźli lub otrzymali osadnicy w 1946 r.

Tabela 11

IŁOŚĆ PRZYWIEZIONEGO LUB OTRZYMANEGO INWENTARZA
W ROZBICIU NA POSZCZEGÓLNE LATA

Rok	Konie	Krowy	Świnie
1945	38	55	8
1946	49	87	23
1947	15	34	6
1948	1	1	—
Razem	103	177	37

Mniejsze ilości inwentarza otrzymanego lub przywiezionego w 1945 r. aniżeli w 1946 r. mają związek z mniejszym napływem repatriantów, z mniejszą pomocą państwa oraz dowodzą o znikomym stanie pogłównia zwierząt przejętych od Niemców.

Inaczej przedstawia się zagadnienie przydziału maszyn i urządzeń poniemieckich (tab. nr 13). Największe przydziały otrzymali osadnicy w 1945 r., a więc ci, którzy najwcześniej przybyli. Na 54 młocarnie nadano

STAN INWENTARZA ŻYWEGO, PRZYWIEZIONEGO I OTRZYMANEGO
PRZEZ OSADNIKÓW WSI PRZECŁAW I BOROWINA
W LATACH 1945—1948

Czas powsta- nia go- spo- dar- stwa	Ilość go- spo- dar- stw	do 2 ha				2 — 5 ha				5 — 7 ha				7 — 9 ha				9 — 12 ha				12 — 15 ha			
		Ilość gospodarstw	Ilość koni	Ilość krów	Ilość świń	Ilość gospodarstw	Ilość koni	Ilość krów	Ilość świń	Ilość gospodarstw	Ilość koni	Ilość krów	Ilość świń	Ilość gospodarstw	Ilość koni	Ilość krów	Ilość świń	Ilość gospodarstw	Ilość koni	Ilość krów	Ilość świń	Ilość gospodarstw	Ilość koni	Ilość krów	Ilość świń
1945	58	5	—	4	—	—	1	2	—	9	6	10	1	26	17	37	5	18	12	21	3	1	1	1	—
1946	72	8	—	2	2	1	—	1	—	8	2	11	1	29	22	36	7	24	23	35	11	2	2	2	2
1947	30	3	—	1	—	1	—	1	—	7	2	5	—	17	12	24	6	2	1	3	—	—	—	—	—
1948	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—
Razem	162	16	—	7	2	2	1	4	—	24	10	26	2	73	52	98	18	45	36	59	14	3	3	3	2

Sporządzono na podstawie wniosków o przyznanie prawa własności i aktów nadania

STAN MASZYN I URZĄDZEŃ ROLNICZYCH PONIEMIECKICH OTRZYMANÝCH
PRZEZ OSADNIKÓW WSI PRZECLÁW I BOROWINA W LATACH 1945—1948

Czas powstania gospodarstw	Ilość gospodarstw badanych	Pow. gospodarstw w ha	Przec. wielkość gospodarstwa	Stan maszyn i urządzeń w poszczególnych grupach obszarowych																							
				0 — 4 ha						4 — 7 ha						7 — 12 ha						12 — 15 ha					
				1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6
1945	58	477,04	8,2	—	—	—	—	—	—	4	2	3	2	13	4	26	21	14	9	70	13	1	1	1	1	4	1
1946	72	588,54	8,1	—	1	—	1	1	1	1	1	1	—	—	1	22	20	12	7	68	9	—	—	—	—	—	—
1947	30	220,87	7,2	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	6	4	2	5	13	1	—	—	—	—	—	—
1948	2	19,47	9,7	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Razem	162	1305,86	8,0	—	1	—	1	1	1	5	4	4	2	13	5	54	45	28	21	151	23	1	1	1	1	4	1

Legenda: 1 — młocarnie
2 — siewniki
3 — kopaczki
4 — motory elektryczne
5 — pługi, brony
6 — wozy

Sporządzono na podstawie aktów nadania

osadnikom badanych wsi w latach 1945—1948 aż 31, czyli 70,1% ogółu przypadło na pierwszy rok osadnictwa. Podobna sytuacja wystąpiła w nadziale innych asortymentów maszyn i urządzeń. W przekroju grup obszarowych najzasobniej wyposażono w sprzęt gospodarstwa od 7 do 12 ha. Świadczy to o polityce większego poparcia materialnego dla grup zamożniejszych osadników i wyraźnego oddziaływania Komisji Osadnictwa na kształtowanie „średniackiej” struktury gospodarstw rolnych w badanych wsiach.

Struktura gospodarstw rolnych w badanych wsiach nie uległa większym zmianom po 1948 roku. W toku regulacji i pomiarów gruntów wprowadzono pewne korekty w stosunku do powierzchni użytków rolnych przyznanych osadnikom w aktach nadania. Zmiany, jakie wprowadzono, zmierzały głównie do obniżenia powierzchni gospodarstw w grupie od 9 do 12 ha i powyżej. Jednocześnie starano się nadzielać więcej ziemi gospodarstwom małorolnym, nie zważając często na stan zabudowań gospodarczych.

Obecnie w rozmowach z osadnikami wsi Przeclaw i Borowina słyszy się często zdanie, że w stosunku do otrzymanych zabudowań gospodarczych winni oni posiadać większy obszar gospodarstw. Niezależnie od tego zarówno repatrianci, jak i przesiedleńcy stwierdzają, że posiadają tutaj większe gospodarstwa aniżeli na wschodzie czy w województwach centralnych, lepsze budynki mieszkalne i gospodarcze, dogodniejsze połączenia komunikacyjne, bliżej położone ośrodki zdrowia i szkoły. Tylko część osadników twierdzi, że gleby lepszej jakości znajdowały się na wschodzie.

Można wnioskować więc, że gospodarstwa, jakie otrzymali na własność, stanowią dla wszystkich osadników awans materialny i kulturalny w porównaniu z uprzednio posiadanymi warunkami życiowymi.

WYKAZ WYKORZYSTANYCH ŹRÓDEŁ I LITERATURY

MATERIAŁY ARCHIWALNE

Wojewódzkie Archiwum Państwowe we Wrocławiu:

- a) Zespół akt: Państwowy Urząd Repatriacyjny na Dolny Śląsk.
- b) Zespół akt: Urząd Wojewódzki Wrocławski — akta Wydziału Ogólnego, Wydziału Rolnictwa i Reform Rolnych, Referatu Transportowego.

Składnica Akt Partyjnych KW PZPR w Zielonej Górze — Zespół Akt Komitetu Powiatowego PZPR w Szprotawie, akta KP PPR i PK PPS w 1945-47, teczki od nr 1 do 42.

Składnica Akt Prezydium PRN w Szprotawie, akta Obwođu Administracyjnego 37 oraz byłego Starostwa za lata 1945—1947.

Prezydium PRN w Szprotawie, Wydział Rolnictwa i Leśnictwa — Referat Urządzeń Rolnych; teczki osadników wsi Przeclaw i Borowina oraz *Rejestr osiedlonych*.

Zbiór przepisów: *Postępowanie regulacyjne na Ziemiach Odzyskanych*. Warszawa 1948.

WYWIADY

Informacji ustnych udzieliłi: Bembien Jan — Borowina, Chutko Czesław — Niegosławice, Ciastoń Aleksander — Przecław, Gąszczak Zygmunt — Szprotawa, Konoński Roman — Szprotawa, Kuroczycki Marian — Szprotawa, Krawczyk Jan — Borowina, Pietras Marian — Szprotawa, Robak Piotr — Przecław, Szeredega Jan — Niegosławice, Smoluk Józef — Przecław, Smoliński Edward — Przecław.

BIBLIOGRAFIA

- CHMIELEWSKA B., *Spoleczne przeobrażenia środowisk wiejskich na Ziemiach Zachodnich*. Instytut Zachodni 1965.
- DULCZEWSKI Z., KWILECKI A., *Spoleczeństwo wielkopolskie w osadnictwie Ziemi Zachodnich*. Poznań 1962.
- GAŁĘSKI B., *Zmiany społeczne na wsi*. Studia Socjologiczne. Warszawa 1961 nr 2.
- KERSTEN K., *U podstaw kształtowania się nowej struktury agrarnej Ziemi Zachodnich (1945—1947)*. Polska Ludowa 1962 nr 1.
- KERSTEN K., *Plany i organizacja migracji ludności rolniczej na Ziemiach Zachodnich*. Kwartalnik Historyczny 1960 nr 3.
- KOŁOMEJCZYK N., *Powstanie i rozwój PPR na Dolnym Śląsku w 1945 r.* Śląski Kwartalnik Historyczny „Sobótka” 1960 nr 3.
- KOSIŃSKI L., *Pochodzenie terytorialne ludności Ziemi Zachodnich w 1950 r.* Warszawa 1960. *Mój dom nad Odrą*. Zielona Góra 1961.
- PIETKIEWICZ S., ORLICZ M., *Plan regionalny przesiedlenia osadników rolnych na Ziemię Odzyskaną*. Biuro Studiów Osadniczo-Przesiedleńczych. I Sesja Rady Naukowej dla Zagadnień Ziemi Odzyskanych. Kraków 1945 zeszyt 3. *PUR na Dolnym Śląsku w latach 1945—1948*.
- RYBICKI P., *O podstawach migracji na Ziemię Odzyskaną*. Śląsk 1948 nr 8—10. Sesja Rady Naukowej dla Zagadnień Ziemi Odzyskanych. Zeszyt IV. *Zagadnienia osadnictwa rolniczego Ziemi Odzyskanych*. Kraków 1945.
- SŁABEK H., *PPR i przebudowa ustroju rolnego na Ziemiach Odzyskanych*. Z pola walki 1965 nr 2.
- SZCZEGÓŁA H., *Początki władzy ludowej w powiecie szprotawskim (1945—1947)*. Zielona Góra 1962.